

Τουριστική ατραξιόν στις μέρες μας, η πομπή του Καρνάβαλου έρχεται από τα βάθη των αιώνων, όταν αποτελούσε την κορύφωση των μιμητικών πράξεων που σκοπό είχαν να καλοπιιάσουν τη γη και να την πείσουν να προσφέρει πλούσια τα ελέη της την εποχή του θερισμού και της συγκομιδής. Το καρναβάλι της Πάτρας και του Μοσχάτου, όπως και το πιο διάσημο του Ρίο στη Βραζιλία ή της Νίκαιας στη Γαλλία ακολουθούν πιστά τις οργανωτικές διαδικασίες των λατρευτικών δρώμενων στη Θράκη και στην Ήπειρο. Με τη διοργάνωσή τους να ξεκινά από τους πρόκριτους των χωριών που, ανά συγκεκριμένα χρονικά διαστήματα, επέλεγαν τα κατάλληλα πρόσωπα: Θα τους λέγαμε διευθυντή παραγωγής, σκηνοθέτη, σκηνογράφο, σεναριογράφο κάποτε, και βέβαια ηθοποιούς.

Στην Ήπειρο (στη Δερβίτσανη ως πρόσφατα), οι οργανωμένοι μασκαράδες ξεκινούσαν την Κυριακή της Τυρινής από την πλατεία του χωριού και πήγαιναν όλοι μαζί στο σπίτι της «νύφης», με το «συμπεθεριό» να τους καλοδέχεται. Μετά την αναπαράσταση των εθίμων που προηγούνται της γαμήλιας τελετής, έφερναν τη «νύφη» στην πλατεία όπου περίμεναν ο ψευτοπαπάς κι ο «γαμπρός». Ακολουθούσε παρωδία γάμου με τουφεκιές, φωνές κι άσεμνα πειράγματα. Μετά την «τελετή», όλοι μαζί έφερναν βόλτα το χωριό χορεύοντας και τραγουδώντας για να ξανακαταλήξουν στην πλατεία. Εκεί, όμως, ένας άνθρωπος κειτόταν φαρδύς πλατύς, τάχα νεκρός. Τον τύλιγαν με μια κάπα, τον μοιρολογούσαν με αστεία λόγια, εξυμνούσαν τις σεξουαλικές του επιδόσεις και τα ελαττώματά του κι ετοιμάζονταν να τον θάψουν. Και, βέβαια, την καίρια στιγμή, ο νεκρός ανασταινόταν μέσα σε γέλια και φωνές.

Οι φυλές των Οτεντότων της Νότιας και των Μπαντού της Ανατολικής Αφρικής δεν γνώριζαν το Καρναβάλι αλλά την κατάλληλη εποχή τελούσαν λατρευτικές γιορτές που μπορούσαν και άγιο να σκανδαλίσουν. Στη στροφή του ΙΘ' προς τον εικοστό αιώνα, ο αιδεσιμότετος Η. Rowley βρέθηκε σε μια τέτοια τελετή των Μπαντού κι έγραψε ότι επρόκειτο για «αληθινά βακχικά όργια»: «Είναι αδύνατο να παρευρεθεί κάποιος (λέει) και να μην αισθανθεί ντροπή. Όχι μόνο επιτρέπεται στον επισκέπτη η πλήρης σεξουαλική ελευθερία αλλά συχνά του επιβάλλεται υποχρεωτική συμμετοχή. Η πορνεία είναι ελεύθερη και η μοιχεία κανέναν δεν ενοχλεί. Το μόνο που απαγορεύεται στους άνδρες, είναι να κάνουν σεξ με τις νόμιμες γυναίκες τους».

Ανάλογες γιορτές στην Αγγλία συνδέονται με την Πρωτομαγιά. Στον μεσαίωνα ήταν παντού διάσημες στην «γιορτή των Τρελών». Στην αρχαία Ρώμη, συνέπιπταν με τα Σατουρνάλια. Στην Ελλάδα, με τις γιορτές της διονυσιακής λατρείας. Στις πλαγιές του Κιθαιρώνα, γιόρταζαν τα Τριετηρικά, κάθε τρία χρόνια. Μόνο γυναίκες συμμετείχαν: Νύχτα, στο φως των πυρσών, φορώντας προβιές ελαφιών, με ξέπλεκα μαλλιά, στεφανωμένες με κισσούς και κρατώντας ιερούς θύρσους (ραβδιά τυλιγμένα με φύλλα κισσού) το έριχναν σε ξέφρενο

χορό κι αχαλίνωτο τρέξιμο, καλώντας τον Διόνυσο με ουρλιαχτά.

Σύμφωνα με τον πανάρχαιο μύθο, ο Διόνυσος ή Βάκχος λατρευόταν φανατικά στον Ορχομενό της Βοιωτίας αλλά οι κόρες του μυθικού βασιλιά Μινύα (Λευκίππη, Αλικιθή και Αρσίππη) περιφρονούσαν τις τελετές. Ο θεός θύμωσε με την ασέβειά τους και τις τρέλανε. Γεμάτες μανία, ρίχτηκαν στον Ίππασο, τον γιο της Λευκίππης, τον κατασπάραξαν κι έπειτα φύγανε στα βουνά. Από τότε, οι γυναίκες απόγονοι του Μινύα ονομάζονταν «ολείαι», ολέθριες. Και υποχρεώνονταν σε βαρύ τίμημα:

Στο βουνό της Γρανίτσας, το αρχαίο Λαφύστιο, οι κάτοικοι του Ορχομενού, επί τέσσερις συνεχείς νύχτες, τελούσαν τα Αγριώνια, προς τιμήν του Αγριώνιου Διονύσου. Τις τρεις πρώτες νύχτες, γυναίκες του Ορχομενού, με παρθένες του οίκου του Μινύα ανάμεσά τους, περιφέρονταν εκστασιασμένες στο βουνό ψάχνοντας να βρουν τον Διόνυσο, καλώντας τον να παρουσιαστεί. Αποκαμωμένες, την τέταρτη νύχτα ετοιμάζαν συμπόσιο και το έριχναν στο φαγοπότι. Τη γιορτή παρακολουθούσαν υποχρεωτικά οι άνδρες της οικογένειας του Μινύα, ντυμένοι με κουρέλια, βρόμικοι και τελείως αμέτοχοι στα δρώμενα. Πάνω στην έξαψη, εμφανιζόταν ο ιερέας του Διονύσου, μεταμφιεσμένος σε δαίμονα εχθρό του θεού και με γυμνό ξίφος έστρωνε τις γυναίκες στο κινήγι, χωρίς οι άνδρες να έχουν το δικαίωμα να επέμβουν. Οι γυναίκες έφευγαν πανικόβλητες αλλά ο ιερέας κυνηγούσε κυρίως τις παρθένες από την οικογένεια του Μινύα. Όποια προλάβαινε πρώτη, την σκότωνε θυσιάζοντάς την στον Βάκχο.

Αργότερα, όταν πια δεν υπήρχαν απόγονοι του έτσι κι αλλιώς μυθικού Μινύα, ο ιερέας θυσίαζε την όποια παρθένα έπιανε πρώτη. Μετά, το έθιμο ατόνησε. Στους ιστορικούς χρόνους, η σφαγή της παρθένας είχε αντικατασταθεί από συμβολική θυσία. Μια μόνο φορά, πολύ αργότερα, στα χρόνια του Πλουτάρχου (Β' μ.Χ. αι.), ο ιερέας Ζώιλος θέλησε να τηρήσει το έθιμο κι έσφαξε μια παρθένα. Αποτέλεσμα ήταν οι Ρωμαίοι κατακτητές να απαγορεύσουν τις τελετές, ο Ορχομενός να πληρώσει βαρύ πρόστιμο και η οικογένεια του Ζώιλου να αποκλειστεί από το ιερατικό επάγγελμα.

Ήταν τα χρόνια του αυτοκράτορα Αδριανού, που προσπαθούσε να εξαλείψει το φαινόμενο των ανθρωποθυσιών από τη ρωμαϊκή λατρεία, καθώς ανάλογα κρούσματα δεν έλειπαν ούτε στην ίδια τη Ρώμη. Η ανθρωποθυσία είχε βαθιές ακόμα ρίζες, καθώς ερχόταν από τους εβραίους (θυσία του Αβραάμ), τους Αιγυπτίους και τους Φοίνικες, που θυσίαζαν στον Μολώχ. Ήταν η βάρβαρη στα μάτια μας αναπαράσταση του θανάτου και της ανάστασης της βλάστησης, με τη διαφορά πως, όσα μαγικά κι αν γίνονταν, η θυσιασμένη παρθένα δεν επανερχόταν στη ζωή.

Προσωποποίηση της βλάστησης που εξαφανίζεται τον χειμώνα και αναγεννιέται την άνοιξη, ο Διόνυσος πέθαινε και ο ίδιος κι ανασταινόταν. Ήταν γιος του Δία και της Σεμέλης, κόρης του Θηβαίου βασιλιά Κάδμου αλλά για τους ορφικούς (τους οπαδούς του μυθικού μουσικού Ορφέα) μάνα του ήταν η Περσεφόνη: Είχε κέρατα και το πρώτο του όνομα ήταν Ζαγρέας. Η Ήρα θύμωσε και μ' αυτή την απιστία του Δία κι έβαλε τους Τιτάνες να σκοτώσουν το μωρό. Αυτοί το κομμάτιασαν αλλά ο Απόλλωνας μάζεψε τα κομμάτια και τα έθαψε στους Δελφούς, ενώ η Αθηνά έσωσε την καρδιά και την πρόσφερε στον πατέρα της. Ο Δίας την κατάπιε κι, όταν ήρθε το πλήρωμα του χρόνου, γεννήθηκε ο Διόνυσος.

Ψηλά στη Θράκη, ο Ορφέας, ο ήρωας που έφερε τον πολιτισμό στους ανθρώπους καθώς με τη μουσική του εξημέρωνε ακόμα και τα άγρια θηρία, αναζητούσε τη χαμένη του αγάπη, την Ευρυδίκη. Εκείνη όμως είχε πεθάνει από δάγκωμα φιδιού, καθώς έτρεχε να αποφύγει τον Αρισταίο, ο οποίος την κυνηγούσε για να τη βιάσει. Ο Ορφέας έμαθε τα καθέκαστα και κατέβηκε στον Άδη, αναζητώντας την αγαπημένη του. Με τη μουσική του, μάγεψε και τον θεό του Άδη και την Περσεφόνη, που του επέτρεψαν να πάρει πίσω στη γη την Ευρυδίκη, με όρο πως δε θα γυρίσει να την κοιτάξει, πριν να βγουν στην επιφάνεια. Δεν άντεξε όμως τέτοιο πειρασμό ο Ορφέας και της έριξε μια κλεφτή ματιά. Η Ευρυδίκη εξαφανίστηκε κι ο ήρωας γύρισε στον κόσμο των ζωντανών περίλυπος και μισογύνης. Με τη σειρά τους τον μίσησαν και οι γυναίκες. Κάποια βραδιά διονυσιακών οργίων, οι μαινάδες χίμηξαν επάνω του και τον κατακομμάτιασαν. Οι μούσες μάζεψαν τα κομμάτια του και τα έθαψαν, ενώ η λύρα του έγινε αστερισμός στον ουρανό.

Διόνυσος Ζαγρέας και Ορφέας, με περίπου κοινή μοίρα, αποτέλεσαν τον μοχλό της πίστης των ορφικών που τελούσαν τα ορφικά μυστήρια, ανοιχτά μόνο στους μυημένους. Ο ορφισμός λατρευόταν με όργια και αναπτύχθηκε με κέντρο λατρείας τον Διόνυσο Ζαγρέα, τον θεό που δίνει ψυχή στα πάντα. Ο άνθρωπος που εκπλήρωνε τις επιταγές της ορφικής διδασκαλίας, μπορούσε να ελπίζει στη λυτρωτική χάρη του Διονύσου και να απαλλαγεί από τη μεταθανάτια κόλαση του Άδη. Αλλιώς, η ψυχή του κινδύνευε να υποστεί τα μύρια όσα, ώσπου να φθάσει στον καθαρό.

Ξεκινώντας από τη Θράκη, η ορφική αίρεση εξαπλώθηκε σε ολόκληρη την Ελλάδα και, γύρω στον Στ' π.Χ. αιώνα, είχε καταντήσει αληθινή μάστιγα, καθώς διάφοροι απατεώνες (οι «ορφεοτελεστές») περιφέρονταν από τόπο σε τόπο και, έναντι αμοιβής, αναλάμβαναν να απαλλάξουν από τις αμαρτίες τους, όχι μόνο τους ζωντανούς αλλά και τους πεθαμένους. Στην πραγματικότητα, ήταν οι εφευρέτες της επιχείρησης που μετά από 2000 χρόνια, ο πάπας Λέων Ι' (1513 - 1521) ξεκίνησε με τα συγχωροχάρτια, προκαλώντας το σχίσμα της δυτικής Εκκλησίας σε καθολικούς και διαμαρτυρούμενους. Κάτι ανάλογο έγινε και στην αρχαία Αθήνα του Στ' π.Χ. αιώνα. Ήταν γύρω στα 535 π.Χ., όταν ο τύραννος Πεισίστρατος,

άνθρωπος ξύπνιος και βαθιά μορφωμένος, καθιέρωσε τα Μεγάλα Διονύσια: Η λαμπρότητα του θεάματος αντιμετώπη με τη θρησκοληψία και τη δεισιδαιμονία. Με κατάληξη τη γέννηση του αρχαίου δράματος.

Η κλασική αθηναϊκή γιορτή προς τιμήν του Διονύσου ήταν τα Ανθεστήρια, τριήμερη και γεμάτη γλέντια και κρασί, καθώς τότε άνοιγαν τους πίθους με το γιοματάρι. Τέλειωνε με την τελετή της χύτρας που περιφερόταν μουτζουρωμένη, γεμάτη σπόρους για προσφορά στον Διόνυσο, ενώ την ημέρα αυτή έζωναν τους ναούς με μια κορδέλα, απαγορεύοντας την είσοδο σ' αυτούς. Οι εκδηλώσεις έκλειναν με θυσία σε δεκατέσσερις βωμούς, για τους επτά Τιτάνες και τις επτά Τιτανίδες, που είχαν κομματιάσει τον Διόνυσο όταν ήταν μωρό. Την ίδια ημέρα, οι ψυχές των νεκρών ξαναγύριζαν στον Άδη και οι νοικοκυραίοι ξόρκιζαν αυτές που αρνιόνταν να φύγουν φωνάζοντας:

«Έξω από το σπίτι, ψυχές! Τα Ανθεστήρια τέλειωσαν».

Νωρίτερα, οι Αθηναίοι γιόρταζαν τα Λήναια, προς τιμή του Λήναιου Διονύσου και σε ανάμνηση του πρώτου πατητηριού (ληνός = πατητήρι). Το Λήναιο, ο ναός του θεού, βρισκόταν στη συνοικία των Λιμνών, στα νότια της Ακρόπολης. Μετά την απαραίτητη κρασοκατάλυση, όλοι πήγαιναν σε ένα δημόσιο συμπόσιο, προσφορά της Πολιτείας. Μεθούσαν και κινούσαν για το κέντρο της πόλης χορεύοντας, πειράζοντας ο ένας τον άλλο με χοντροκομμένα αστεία και τραγουδώντας «εγκώμια» στον Διόνυσο, άλλοι μασκαρεμένοι σε Σάτυρους, Σιληνούς και Πάνες κι άλλοι σε ότι η έμπνευσή τους όριζε. Πήγαιναν είτε με τα πόδια είτε πάνω σε άμαξες και μ' αυτά γεννήθηκαν τα «εξ αμάξης» αστεία και ο διθύραμβος, πρόγονος της τραγωδίας που πρωτοπαρουσιάστηκε στα Λήναια. Στα 478 π.Χ., το πρόχειρο θέατρο κατέρρευσε κι έτσι χτίστηκε ξύλινο, στη θέση που αργότερα υψώθηκε το πέτρινο Διονυσιακό.

Λιγότερο από ένας μήνας χώριζε τα Ανθεστήρια από τα Μεγάλα Διονύσια. Ξεκινούσαν με τον «Προάγωνα», την τελετή «πριν από τον Αγώνα», που αναγγελλόταν δημόσια και περιελάμβανε την παρουσίαση των θεατρικών έργων, καθώς και τους συντελεστές τους. Ακολουθούσε η μεγαλόπρεπη πομπή, εφάμιλλη των Παναθηναίων με το άγαλμα του θεού να περιφέρεται ανά την πόλη και να περιστοιχίζεται από Σάτυρους, Σιληνούς, ορχήστρες και χορωδίες. Κατάληξη της πομπής ήταν το διονυσιακό θέατρο, όπου γίνονταν σπονδές στον θεό, για να ακολουθήσει ο διαγωνισμός διθύραμβου.

Κάποια στιγμή, χορτασμένοι και μεθυσμένοι οι Αθηναίοι ξεκινούσαν νέα βόλτα στην Αθήνα,

χορεύοντας, φορώντας στεφάνια και μάσκες και τραγουδώντας εύθυμα τραγούδια. Η εκδήλωση ονομαζόταν «κώμος» και προηγείτο των θεατρικών παραστάσεων, που διαρκούσαν τρεις με τέσσερις μέρες. Γιορτές και πανηγύρια τέλειωναν κάποτε, για να μπορέσουν οι Αθηναίοι να πάρουν μια ανάσα, πριν να μπουν στα Μουνίχια, άλλη γιορτή αφιερωμένη στην Άρτεμη.

(Ελεύθερος Τύπος, 25.2 - 2.3.2013)